

**Ali Rıza Paşa
Kabinesi'nin İstifası
Üzerine Güney Marmara
Bölgesi'nden
Gelen Tepkiler**

**Reactions From
The Southern Marmara
Region on the Resignation
of the Cabinet
of Ali Rıza Pasha**

Salim Gökçen

Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin İstifası Üzerine Güney Marmara Bölgesi'nden Gelen Tepkiler

*Salim Gökçen**

Özet

Mütareke döneminde Anadolu'da meydana gelen en mühim gelişme, şüphesiz ki Millî Mücadele Hareketi idi. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki hareket, Sadrazam Damat Ferid Paşa'nın bütün engellemelerine rağmen Anadolu'da büyük bir gelişme göstermiş ve Ferid Paşa'nın yönetimden el çekmesinde de etkili olmuştur. Ali Rıza Paşa tarafından kurulan yeni hükûmet, daha ilk günden İstanbul ve Anadolu arasında kalmış bir görüntü sergilemekte idi. İtilaf devletlerinin baskıları neticesinde ve Yunan işgal güçlerinin Bozdağ'ı işgali etmesi üzerine Ali Rıza Paşa Hükûmeti istifa etti. Hükûmetin istifasının ardından millet, devletin başkenti İstanbul'da millî hassasiyetlerin dışında ortaya çıkması muhtemel bir oluşuma karşı telgraf istasyonlarını şaşkına çevirecek olağanüstü bir refleksle İstanbul'u telgraf bombardımanına tuttu. Türk Milletinin hissiyatını dile getiren telgraflarda, Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin istifa etmesi eleştiriliyor, oluşturulacak hükûmetin millî hassasiyetler doğrultusunda meydana getirilmesi yönünde çağrı yapılıyordu. Bu çalışmada, İtilaf devletlerinin Millî Mücadele döneminde Osmanlı Devleti'ne yönelik baskıları ve ortaya çıkan işgallerin ardından Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin istifa etmesi ve yeni oluşturulacak kabinenin millî duyarlılıklara sahip kişilerden meydana gelmesi konusundaki tepkilere odaklanılmıştır. Ayrıca Damat Ferid Paşa'nın tekrar iktidara gelmemesi yönünde saraya, Meclis-i Mebusan'a, İtilaf devletleri temsilcilerine ve basına Güney Marmara bölgesinden gönderilen protesto telgrafları çalışma konusu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Mustafa Kemal, Ali Rıza Paşa, Güney Marmara Bölgesi, Protesto

* Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sgokcen[at]erzincan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8051-2783

Reactions From The Southern Marmara Region on the Resignation of the Cabinet of Ali Rıza Pasha

Abstract

The most important politic development in Türkiye in the Mondros Armistice era is the national independence struggle. The movement led by Mustafa Kemal Pasha showed a great development in Anatolia despite all the obstacles of Prime Minister Damat Ferid Pasha and was also effective in Ferid Pasha's withdrawal from the administration. The new government was built by Ali Rıza Pasha. From the time when Ali Rıza Pasha's Government started on the duty, Ali Rıza Pasha's Government remaining between Anatolia and İstanbul and known by loyalty to the Sultanate, faced to the pressures from Allied Powers during its-reign and resigned because of the invasion of Bozdağ. Following to the resignation of Ali Rıza Pasha's Government, Turkish Nation started to send telegrams to İstanbul with a reflex turning the telegram officials surprised by making a great democrating attempt against national requests which will occur in İstanbul. In the telegrams the resignation of the government was criticized and the call for a national government was renewed. In this study, focused on period of National Struggle The Allies Power on the pressure applied to the Ottoman Empire, and the resulting occupation Ali Rıza Pasha Government's resignation and the future of the Cabinet should be a government responsive to national sensitivities. Also subject of study Damat Ferid Pasha come to power again in the direction of the Allies Power Representative to İstanbul to the press, the palace and the Meclis-i Mebusan (the Ottoman Parliament) is made of telegrams sent from Southern Marmara Region.

Keywords

National Struggle, Mustafa Kemal, Ali Rıza Pasha, Southern Marmara Region, Protest

1. Giriş

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusu tarafından işgali, Anadolu'da büyük bir infiale sebep olmuştu. 12 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın askerî ve mülki makamlara gönderdiği telgraflar, General George F. Milne tarafından protesto edilmiş, Harbiye Nazırının "Görevinin ortalığı yatıştırmak" olduğunu söylemesinin ardından yayınlanan "Amasya Genelgesi" ile İstanbul'un Mustafa Kemal Paşa'ya bakışı değişmişti.

Padişahın onayı ve geniş yetkilerle asayişi düzenlemek üzere görevlendirilen Mustafa Kemal Paşa baskılar neticesinde görevinden alındı. Ancak Erzurum Kongresi'nde ortaya çıkan "Kuvâ-yı Milliyeyi âmil ve İrade-i Milliyeyi hâkim kılmak" esası, Anadolu ile İstanbul arasında bir uçurumun ortaya çıkmasına yol açtı. Heyet-i Temsiliye'nin oluşmasına kadar geçen sürede uçurum daha da büyüdü ve İstanbul Hükûmeti, Anadolu'daki otoritesini iyiden iyiye kaybetmeye başladı.

Damat Ferid Paşa Kabinesi'nin "teslimiyetçi ve kendinden olana ihanetkâr siyaseti"ne karşı, "Milletin bağımsızlığını yine milletin kendisinin sağlayabileceği" fikrindeki Mustafa Kemal Paşa, İstanbul ile Anadolu arasındaki haberleşmeyi kesmek suretiyle Ferid Paşa Hükûmetine yönelik bir çeşit ambargo uyguladı. Neticede, Damat Ferid Paşa sağlık problemlerini gerekçe göstererek görevinden istifa etmek zorunda kaldı.

Damat Ferid Paşa'nın istifası üzerine sadrazam arayışındaki Sultan Vahdeddin,¹ Ferid Paşa'nın son iki kabinesinde Meclis-i Vükelâ'da görev yapan Ali Rıza Paşa'yı² sadarete uygun görmüştü.³ Sadarete Tevfik Paşa'nın gelmesini arzulayan Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad (Türkgeldi) Bey'in şaşkınlığını gören Sultan Vahdeddin; "Bu hüllecî bir kabine olacak! Tevfik Paşa son fişeğimizdir, onu âtiye saklamalıyız." demişti.⁴ Bu söz, Sultan Vahdeddin'in Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ni bir "ara hükûmet" olarak kabul ettiğini ve kısa bir süre sonra Damat Ferid Paşa veya Tevfik Paşa'yı tekrar sadarete getirmeyi düşündüğünü göstermektedir.⁵

¹ "Padişah bu görevi önce Tevfik Paşa'ya teklif etmiş fakat O; 'İkinci defaya kalayım' diyerek bu öneriyi geri çevirmişti". Bkz. Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara, 1987, s.245.

² Ali Rıza Paşa ve hükûmeti hakkında geniş bilgi için bkz. Cevdet Küçük, "Ali Rıza Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, II, TDV Yay. İstanbul, 1989, s.440. İbn'ül Emin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrâzamlar*, IV, İstanbul, 1982, s.2105-2110. Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, Sebil Yay, İstanbul, 1969, s.221-222. İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, Türkiye Yay, İstanbul, 1955, s.369, 393, 462-463. *Üç Devirde Bir Adam*, haz.Cemal Kutay, Tercüman Yay. İstanbul, 1980, s.34, 69, 160-163. Tahsin Uzer, *Makedonya'da Eşkîyalık Tarihi*, TTK, Ankara, 1979, s.24, 95, 140, 152-153, 157, 315-317, 346. Nevzad Vahdeddin, *Yıldız'dan San Remo'ya*, Arma Yay. İstanbul, 1999, s.95. Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1973, s.135, dn:109.

³ "Ali Rıza Paşa, 2 Ekim 1919'da Başmâbeynci Yaver Paşa'nın, Ferid Paşa'dan aldığı Mühr-i Hümayun'u, sunması ve Başkâtib Ali Fuad Bey'in Hatt-ı Hümayun'u takdim etmesiyle Sadarete getirilmiş oldu". Hatt-ı Hümayun'un tam metni için bkz. İnal, *Son Sadrâzamlar*, IV, s.2111. "Hacim Muhittin Bey hatıralarında, 'Ali Rıza Paşa, uğursuzluğu ile şöhret yapmış bir adamdır, ama belki kötü zamanda uğurlu gelir' yorumunu yapmaktadır". Bkz. *Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920)*, TİTE Yay., Ankara, 1967, s.78.

⁴ Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s.245.

⁵ Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele/Mutlakîyet'e Dönüş (1918-1919)*, c.I, İş Bankası Yay. İstanbul, 1998, s.589.

Ali Rıza Paşa Hükûmeti, “Kuvâ-yı Milliye hareketinin bir zaruretin sonucu olarak ortaya çıktığı” görüşüne sahipti.⁶ Hükûmet, Kuvâ-yı Milliye'yi meşru bir hareket olarak tanımakla kalmıyor, aynı zamanda kabine mensupları, doğrudan veya kendilerine bağlı birimler vasıtasıyla Anadolu ile irtibat kuruyor, silah, subay, doktor ve para geçişinde kolaylık sağlıyorlardı. İtilaf devletleri yüksek komiserlerinin bu konulara dair uyarıları dikkate alınmıyor, verdikleri emirler “sümen altı” ediliyordu. Ayrıca İstanbul basınındaki Kuvâ-yı Milliye lehindeki yazılara izin veriliyor, sansür de azaltılıyordu. Bütün bunların yanında Kabine'nin bir üyesi, Salih Paşa, bir heyetle birlikte Amasya'ya gönderilmiş, burada Mustafa Kemal Paşa ile yapılan görüşmeler neticesinde Meclis-i Mebusan'a yeniden işlerlik kazandırmak amacıyla seçimlerin yapılmasına karar verilmişti. Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın girişimleri ile de Mustafa Kemal Paşa'nın itibarı iade edilmişti.⁷ Yapılan seçimler sonucunda 12 Ocak 1920'de açılan Meclis-i Mebusan'ın çalışmaları da Anadolu'yu tatmin eder nitelikte gelişmiş ve meclisin 28 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda Misak-ı Millî kabul edilmişti.

Ali Rıza Paşa ve Hükûmeti için Tevfik Bıyıklıoğlu, “Millî Mücadele ancak bu Kabine ile başarılı bir yola girmiştir”⁸ ifadesini kullanmaktadır. Millî Mücadele'ye destek veren gazetecilerden Ahmet Emin (Yalman) Bey de Ali Rıza Paşa Hükûmeti dönemini, “Felekten çaldığımız beş ay”⁹ şeklinde tanımlamaktadır.

2. Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin İstifası

İtilaf devletleri, İstanbul ile Anadolu arasında kurulan irtibatı ve meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmekte ve gerekli önlemleri almaya çalışmaktaydı. Nitekim Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ne yönelik bu konuda baskılara başlamışlar ve hükûmete verdikleri birçok notanın ardından Cemal ve Cevat Paşaların istifa etmelerini sağlamışlardı. Akbaş Cephaneliği baskınından sonra da, Yunan askerinin rahat hareket etmesini sağlayan, İtilaf devletlerinin Uluslararası Tahdid-i Hudut Komisyonu'nun çalışmaları sonucu 7 Ekim 1919'da oluşturulan ve Mustafa Kemal Paşa'nın hiçbir zaman

⁶ *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, Belge No:70-72, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay., Ankara, 1982.

⁷ “Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğinden azledilmesi (*Başbakanlık Osmanlı Arşivi Meclis-i Vükelâ Mazbataları (BOA MV)*, 23 Haziran 335, Defter No:217, Karar No:54), 9 Ağustos 1919'da Padişah iradesi ile ordudan atılması ve Fahri Yâverlik unvanı ile nişanlarının elinden alınmasını (Münir Aktepe, “*Atatürk'e Dair Bazı Belgeler*”, XXXII, *Belleten*, S:28, (Ekim 1968), s.456.) Meclis-i Vükelâ'ya getirmiş, Meclis-i Vükelâ da Mustafa Kemal Paşa'nın kendi isteğiyle ordudan ayrılmış sayıldığını, nişan ve madalyalarının da iade edilmesini kararlaştırmıştı”. Bkz. *BOA MV*, 29 Kanun-ı Evvel 335, Defter No:217, Karar No:629.

⁸ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, c.I, İş Bankası Yay. Ankara, 1959, s.55.

⁹ “Ahmed Emin Bey, Ali Rıza Paşa'nın Sadaretini; *Millî varlığımızdaki fasıla sona erdi, uçurum ortadan kalktı*’ şeklinde değerlendirmiştir”. Bkz. Ahmed Emin Yalman, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, c.I, Yayına haz. Erol Şadi Erinç, Pera Yay. İstanbul, 1997, s.454, 462.

tasvip etmediği Milne Hattı'nı¹⁰ Yunan kuvvetlerinin 2 Mart 1920'de geçmesi,¹¹ 3 Mart 1920'de de Gölcük Yaylası ve Bozdağ'ı işgal etmesi¹² Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin istifasına yol açmıştı.

Ali Rıza Paşa'nın neden istifa ettiği hususunda birçok farklı görüş vardır. Ancak istifanın asıl nedenini bizzat Ali Rıza Paşa yazdığı istifanâme ile ifade etmiştir. Padişaha sunulan istifa mektubu şu şekildedir: "Vükelâ Heyeti, meşru olan millî emellerimizi istihsal ve sulh yapılmasının gecikmesinden doğan galeyan ve tezebzübü yatıştırıp izale gayesini takiple, devamlı suretle çalışmış ve Avrupa'da lehimize bazı temayüller belirince, çıkarılan bir takım katliam şayiaları misillü yalanların düzeltilmesi için yazılan ajans telgrafnameleri ile gazete makalelerinin sansüre uğraması gibi müdahalelere ilaveten her gün bir suretle rastlanan çeşitli zorlukların altından kalkılmasına çalışılmakta bulunduğu halde Yunanların karşısında bulunan Kuvâ-yı Milliye'nin 3 km daha geriye çekilmesi hakkında Müttefik Devletler Fevkalâde Komiserleri canibinden takrirle vaki olan teklifin icrası kabil olmadığına dair ikna edici deliller ileri sürülerek yazılan takrir cevabının tebliği üzerine, Yunanlar bugünkü Salı günü Kuvâ-yı Milliye'ye taarruz ederek, Gölcük Yaylası ile Bozdağ'ını işgal etmişlerdir. Yaptıkları facialar bütün âlem nazarında sabit olan Yunanların, bugün haksız yere işgal ettikleri İzmir'i artık tahliye etmeleri, Osmanlı milleti tarafından beklenmekte iken aksine şu suretle bir tecavüz daha yapmaları, ahalinin zihinlerini fevkalâde tedhiş ederek, birçok elim neticeleri istilzam edebileceğinden adalet haklarına ve akl u hikmete tamamen aykırı olan şu tecavüz karşısında heyetçe istifaya muztar kaldığımızı atabe-i ulya-yı şevketpenâhîlerine arza müsaraat eylerim."¹³

Milne Hattı'nın İtilaf devletleri tarafından Kuvâ-yı Milliye'ye kabul ettirilmesi için hükûmete yapılan baskılar karşısında Ali Rıza Paşa, bunu yapamayacağını belirtmiş¹⁴ bunun üzerine Yunan kuvvetleri, 2 Mart 1920'de Milne Hattı'nı ihlal ederek Bozdağ ve Gölcük Yaylası'nı işgal etmişlerdi. İşte Ali Rıza Paşa'nın da belirttiği üzere istifanın gerçek sebebini bu fiili durum oluşturmakta idi.¹⁵

¹⁰ Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE A.) 1/3, K.30, D.117, F.15.

¹¹ ATASE A. 5/701, K.2709, D.8, F.2/1,2,3; ATASE, A. 5/701, K.2709, D.8, F.3/1. *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE A)*, 17/76. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (BOA DH KMS)*, 52-5 / 68; *BOA DH KMS*, 52-5 / 70-1,2,3,4,5.

¹² *BOA DH KMS*, 52-5 / 65; *BOA DH KMS*, 52-5 / 67.

¹³ Hüseyin Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralarım*, II, Emre Yay, İstanbul, 1993, s.23-24. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, (Vesikalar), III, V. No:241, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay. İstanbul, 1973. Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet 1920*, Ankara, 1970, s.97.

¹⁴ "Ali Rıza Paşa Hükûmeti, 1 Mart 1920'de İtilâf Devletleri temsilcilerine verdiği notada, İtilâf Devletleri'nin isteklerini yerine getiremeyeceğini vurgulamış ve İtilâf Devletleri'nden, öz topraklarının kendilerine geri verilmesini bekleyen bu insanlara; 'kendinizi savunmayınız' demenin bu insanların büsbütün galeyanına sebep olacağını, böyle bir zamanda hududun geri alınmasının mümkün ve münâsip olmayacağını bildirmiştir". Bkz. Galip Kemali Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler (1918-1922)*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939, s.203-204.

¹⁵ "Kara Vasıf Bey'in istifayı Mustafa Kemal Paşa'ya bildiren 3 Mart 1920 tarihli telgrafında (Atatürk, *Nutuk*, III. V. No:242(a)) bazı yanlışlıklar bulunmaktadır. Vasıf Bey, 2 Mart'ta İtilaf Devletleri temsilcilerinin bir nota vermeleri üzerine Hükûmet'in istifa ettiğini söylemektedir. Oysa 2 Mart'ta İtilaf Devletlerince

Basına yansıyan haberlerde ise Ali Rıza Paşa Hükûmeti, 3 Mart 1920 günü üç saat süren bir müzakereden sonra istifaya karar vermişti. Hükûmet üyeleri bu toplantıdan sonra Meclis-i Mebusan'a giderek Felâh-ı Vatan Grubu'nda istifa ile ilgili bilgi vermiş ve istifa sebeplerini anlatmışlardır. Ali Rıza Paşa, öğleden sonra da saraya giderek istifasını padişaha sunmuştur.¹⁶ *Yeni Gün* gazetesi, "Padişahın Ali Rıza Paşa'nın istifasını önce kabul etmediğini, Ali Rıza Paşa'nın ısrarı üzerine istifaya razı olduğunu" yazmıştır.¹⁷ Basında çıkan Ali Rıza Paşa'nın istifası ile ilgili haberlerin özellikle istifa nedenlerini açıklayan satırları İtilaf devletleri tarafından sansür edilmiştir.¹⁸

İstifanın, "padişahın telkiniyle olup olmadığı" konusunda farklı düşünceler olmasına rağmen böyle bir telkinin olmadığı Mabeyin Başkâtibi Ali Fuad Bey tarafından ifade edilmektedir.¹⁹ İbnülemin Mahmud Kemal İnal ise, "Heyet-i Vükelâ'nın Babıalı'de toplanarak istifaya karar verdiğini, Ali Rıza Paşa'nın padişahın huzuruna çıkarak müttefik devletler tarafından uygulanması mümkün olmayan Kuvâ-yı Milliye'nin geri çekilmesi teklifinin, kabineye uygulanan baskıların ve hükûmet ile Anadolu arasında meydana gelen gerginliğin istifaya neden olduğunu arz ettiğini" yazmaktadır.²⁰

herhangi bir nota verilmemiştir. Son verilen nota, 16 Şubat tarihli. 20 Şubat'ta ise General Milne'in, kıyıların Osmanlı askerinden arındırılması ile ilgili mektubu gelmiş ve Ali Rıza Paşa Hükûmeti, buna 28 Şubat tarihli Meclis-i Vükelâ kararı ile cevap vermişti. Vasıf Bey, ikinci olarak Ali Rıza Paşa'nın Meclis-i Mebusân huzurunda istifa ettiğini söylemektedir. Oysa o gün Meclis'te herhangi bir içtima olmamış, Ali Rıza Paşa istifasını Felâh-ı Vatan Grup toplantısında açıklamıştı". Bkz. *Tasvir-i Efkâr*, 4 Mart 336, No:3004.

¹⁶ *Tasvir-i Efkâr*, 4 Mart 336, No:3004; *Vakit*, 4 Mart 336, No:835; *Peyâm-ı Sabah*, 4 Mart 336, No:455; *Alemdâr*, 4 Mart 1336, No:443.

¹⁷ *Yeni Gün*, 4 Mart 336, No:349.

¹⁸ "Tasvir-i Efkâr'ın 4 Mart tarihli istifa haberinin on dört satırı ve Ebuzyazâde Velid'in baş yazısı tamamen sansür edilmişti". Bkz. *Tasvir-i Efkâr*, 4 Mart 336, No:3004. "Yine Ebuzyazâde Velid'in 6 Mart tarihli '*Yeni Hükûmet Nasıl Teşkil Etmeli*' başlıklı yazısı sansür edilmişti". Bkz. *Tasvir-i Efkâr*, 6 Mart 336, No:3006. "Aynı şekilde *Vakit*'te Ahmed Emin (Yalman) Bey'in; '*Yeni Kabine'nin, Ali Rıza Paşa gibi namuslu ve memleket siyasetine taraftar kişiler tarafından kurulması*'ni isteyen yazısının otuz beş satırı sansür edilmekteydi". Bkz. *Vakit*, 4 Mart 336, No:835. "Yeni Gün de; '*Ali Rıza Paşa Kabinesi istifa etmekle isabetli bir karar verdi*' diyor fakat sansür edilme ihtimali yüzünden istifanın sebepleri üzerinde durulamayacağını belirtiyordu". Bkz. *Yeni Gün*, 5 Mart 336, No:350. "Yine Yeni Gün'de: '*Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın Beyânatı*' başlığı bulunmakla birlikte, Fevzi Paşa'nın istifanın nedenlerini açıkladığı bölüm yayından çıkartılıyordu". Bkz. *Yeni Gün*, 5 Mart 336, No:350.

¹⁹ Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s.256.

²⁰ İnal, *Son Sadrâzamlar*, IV, s.2113. "4 Mart 1920 tarihli İngiliz Askerî İstihbârat Teşkilâtı'nın raporunda ise bambaşka bir görüş ortaya atılmaktadır. Bu rapora göre; Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ni Anadolu Hareketi'nin başında bulunan kişiler, Anadolu'nun hizmetinde olacak bir hükûmet teşkil edebilmek için düşürmüşlerdi. Padişah, Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması için Hükûmet'e istekte bulunuyor, Hükûmet de bu isteği yerine getirmek için Hürşid Paşa Heyeti'ni Mustafa Kemal Paşa'ya gönderiyordu. Mustafa Kemal Paşa da buna tepki olarak Hükûmeti düşürüyordu". Bkz. *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, I, haz.Bilâl Şimşir, TTK, Ankara, 1992, s.456.

Ahmed İzzet Paşa, bir taraftan “İtilaf devletleri ve Damat Ferid Paşa ile Hürriyet ve İtilaf'ın bozgunculuklarının ve baskılarının”, diğer taraftan da “Meclis-i Mebusan tarafından yapılan müdahalelerin ve çıkarılan zorlukların Ali Rıza Paşa'nın istifasına neden olduğunu” belirtmektedir.²¹ Hüseyin Kâzım Kadri Bey de “istifaya meclisteki mebusların neden olduğunu” ifade etmektedir.²²

Hükûmetin istifa ettiği haberini alan Kâzım Karabekir Paşa, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'ya telgrafla istifanın sebebini sormuş, Fevzi Paşa da “Kabine, birçok protestolarına rağmen Yunanların Ödemiş Cephesi'nde yaptığı taarruzlardan dolayı istifa etmiştir.” cevabını vermiştir.²³

Kabinenin istifasının ardından tartışılan tek konu yeni kabineyi kimin kuracağı idi. İngilizlerin Damat Ferid Paşa'yı hükûmetin başına getirme görüşü, meclisteki mebusların telaşlanmalarına yol açtı. Çünkü bu aynı zamanda meclisin de kapatılması anlamına geliyordu. Vakit geçirmeden padişah nezdinde bir girişimde bulunuldu.²⁴ Amaç, kurulacak yeni hükûmetin başına Damat Ferid Paşa veya Tevfik Paşa'nın getirilmesinin önüne geçmekti.

Peyâm-ı Sabah, padişahın sadareti önce Tevfik Paşa'ya teklif ettiğini, ancak Tevfik Paşa'nın bunu kabul etmediğini, ardından teklifi Damat Ferid Paşa'ya ilettiğini, onun ise mevcut şartlar altında bunu kabul edemeyeceğini arz ettiğini ve Meclis-i Mebusan'ın Ahmet İzzet Paşa'nın sadaretini istediğini yazmaktadır.²⁵ *İleri* ise Ferid Paşa taraftarlarının Ferid Paşa lehinde propaganda yaptığını, fakat Ferid Paşa'nın iktidara gelmesinin mümkün olmadığını bildirmektedir.²⁶

²¹ Ahmed İzzet Paşa, *Feryadım*, II, Nehir Yay, İstanbul, 1993, s.76-77.

²² Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, haz.İsmail Kara, İletişim Yay. İstanbul, 1991, s.169.

²³ Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, III, Emre Yay, İstanbul, 1995, s.1097.

²⁴ “İstifanın ardından Felâh-ı Vatan Gurubu toplanmış ve Erzurum Mebusu Celâleddin Arif Bey başkanlığında bir heyet Saray'a gönderilmiştir”. Bkz. Tülay Duran, “*Son Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nda Felâh-ı Vatan İttifakı*”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S:61, (Ekim 1972), s.20. *Tasvir-i Efkar*, 4 Mart 336, No:3004. *Yeni Gün*, 4 Mart 336, No:349. *İleri*, 4 Mart 336, No:774. “Heyet, Başkâtip ve Başmâbeynci ile görüşerek, kurulacak Hükûmetin başkanlığına Ferid Paşa'nın veya Tevfik Paşa'nın getirilmemesini istedi. Padişah'a bunu aksettiren Ali Fuad Bey, Padişah'tan şu cevabı getirdi, *Tehlikeli durumu ben de biliyorum. Günün isteklerine uygun birini seçeceğim. O'nun yetkilerine ve Kabine'ye kimleri alacağına karışmam. Ancak seçeceğim Sadrâzama, çoğunluk grubu ile anlaşmasını tavsiye edeceğim.*” Bkz. Atatürk, *Nutuk*, III. V. No:242(b)-242(c). “Sultan Vahdeddin böyle diyordu ancak, diğer taraftan da Tevfik Paşa ve Damat Ferid Paşa ile görüşmelerini sürdürüyordu; Ali Fuad Bey, Padişah'ın Tevfik Paşa ile iki gün görüştüğünü söylemektedir”. Bkz. Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s.256. “Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Padişah'ın Damat Ferid Paşa ile gizli görüştüğünü söylemektedir”, “*5 Mart'ta Damat Ferid Paşa, Baltalimanı'ndaki yalısında, Ali Kemal ve Mehmed Ali Beyler ile görüşmüş, daha sonra bu görüşme Ali Kemal Bey'in evinde Rahip Frew'nun da katılımıyla devam etmiştir*” Bkz. Atatürk, *Nutuk*, I, s.536; “Padişah bu arada eski Dâhiliye Nazırı Reşid Bey'i de çağırılmış ve görüşmüştü. Reşid Bey kendisine, ne Kuva-yı Milliye'yi ne de İtilaf Devletleri'ni kızdırmayacak bir Hükûmet'in kurulmasını önermiş, Tevfik Paşa da bu öneriye katılmıştır”. Bkz. Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele/Son Meşrutiyet (1919-1920)*, c.II, İş Bankası Yay. İstanbul, 1998, s.371.

²⁵ *Peyâm-ı Sabah*, 5 Mart 336, No:456.

²⁶ *İleri*, 4 Mart 1336, No:774.

Millî Mücadele muhalifi gazeteciler ise Ferid Paşa Hükûmeti'nin kurulmasını Anadolu'nun engellemeye çalıştığı düşüncesine sahiptiler. Nitekim Refi Cevad (Ulunay), "Ferid Paşa Korkusu" başlıklı yazısında, "katil, hırsız ve yağmacıların Damat Ferid Paşa'dan çekindiklerini ve sadarete gelmesini istemediklerini" yazmıştı.²⁷

3. Ali Rıza Paşa Kabinesinin İstifası Üzerine Oluşan Tepkiler

Hükûmetin istifasının ardından yeni kabineyi kurma görevi padişah tarafından Salih Paşa'ya verildi. Ancak bu tercih, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a yönelik uyguladığı yoğun protesto kampanyası neticesinde gerçeğeleşti.

Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa'nın istifa ettiği haberini aldıktan sonra 4 Mart 1920'de yayınladığı iki genelge ile bütün Anadolu'ya bu durumu duyurarak Damat Ferid Paşa'nın sadarete getirilmeye çalışıldığı haberini verdi.²⁸ Aynı gün Meclis Başkan Vekilliği'ne gönderdiği telgrafla Ali Rıza Paşa'nın istifasını üzüntü ile haber aldığını ve mücadeleye devam edileceğini bildirdi.²⁹ Padişaha 4 Mart'ta çektiği telgrafta da; hükûmetin istifa etmesinin bunalıma sebep olduğunu, padişahın meclisteki çoğunluğa göre hareket edeceğine emin olduğunu, ancak dahilî ve haricî binlerce tehdidin altında bulunan milletin, millî vicdanı tatmin etmeyecek bir hükûmet reisine tahammül edemeyeceğini, böyle bir şey olursa daha önce görülmemiş üzücü hadiselerin çıkabileceğini bildirdi.³⁰

Mustafa Kemal Paşa aynı telgrafi bilgi vermek amacı ile meclise, İstanbul gazetelerine, kolordulara ve Matbuat Cemiyeti'ne de gönderdi: "İtilaf devletlerinin tahammülfersa bir şekilde gelen müdahelat ve tazyikatından dolayı kabine, 3 Mart dünkü gün istifa etmiştir. İstilaat-ı mevsukamıza nazaran kabinenin ıskatı Ferid Paşa'nın veya emsalinden birinin mevki-i iktidara getirilmesi ve İstanbul'da ecnebi âmâline hâdim, bir şûra-yı hilâfet teşkili esasları üzerinde harici düşmanlar tarafından idare edilen ve muhalif fırkaların tavassutuyla vücuda gelen bir komitenin netice-i faaliyetidir. Yani komitenin faaliyetine zemin hazırlamak için İtilaf devletleri, evvela kabineyi istifaya mecbur edecek tazyikat icra etmişlerdir. Vaziyetin bu vahameti karşısında, Meclis-i Mebusan, bittabi icap eden

²⁷ *Alemdar*, 5 Mart 1336, No:444.

²⁸ "Tamim, İstanbul'da teşekkül eden bir cemiyet-i fesadiye İngilizlerle müttahiden: 1) Hükûmet'in ıskatı ile Ferid Paşa veya emsalinden bir Hükûmet tesisi, 2) Meclis'in feshi, 3) Kuva-yı Milliye'nin ilgası, 4) İstanbul'da bir şûra-yı hilâfet teşkili, 5) Bolşeviklik aleyhinde fetva ısdarı, hususatının takarrür ettirdiği tahakkuk etmiş ve Anzavur harekâtı ile beraber İngilizlerin tazyik etmeleri mezkûr mukarrerat cümlesinden olduğu İstanbul'dan bildirilmiştir. Arz-ı malûmat eyleriz. İşbu malûmatın Heyet-i Merkeziyelere de iblâğı rica olunur. 4 Mart 336, Heyet-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal". *TİTE A.* 31/112-1.

"Tamim, İstanbul'daki heyetimizden 3 Mart tarihli olarak vürud eden malûmatı berveç-i âti aynen arz ederiz: Yunanlar karşısındaki cephenin geriye alınması hakkında 15 gün evvel İtilâf Mümessilleri tarafından verilen notaya Hükûmet, cevab-ı red vermişti. Dün şedidülmeal ikinci bir nota da verilmiş olmasından Hükûmet bugün Meclis-i Mebusân huzurunda istifa etmiştir. Hükûmetle beraber Meclis-i Mebusân Reisi de mabeynedirler. Mebusalarımız mütelâşidirler. İngilizler, Hürriyet ve İtilâf ve Nigehbâncılarla tertip ettikleri harekât-ı irticaiyede muvaffak olabilmek için Ferid Paşa ve yârânından birinin taht-ı riyasetinde bir kabinenin mevki-i iktidara gelmesi muhtemeldir. Meclis'i bittabi feshedeceklerdir. Nezd-i Şahane'de oradan tedabir-i müessirede bulunulması ve Meclis-i Mebusân'ın takviyesi esbâbının istikmâli mâruzdur. 4 Mart 336, Heyet-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal" *TİTE A.* 31/112-2.

²⁹ *Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, (12 Ocak-18 Mart 1336), s.253.

³⁰ *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, haz.Mustafa Onar, II, Kül. Bak. Yay. Ankara, 1995. V.No:640.

teşebbüsât-ı müessirede devam etmektedir. Ancak teşebbüsât-ı mezkûrenin fiilen teyidi için, acilen âmâl-i milliyeyi tatmin edemeyecek bir kabine reisine, milletın tahammül edemeyeceğini gayet şedit bir lisanla Mabeyn-i Hümâyun'a, Meclis-i Mebusan Riyasetine ve matbuata bildirmek lazımdır. Bu telgrafın vusulünde dakika fevt edilmeyerek bu şekilde telgraflar ihzar ve bu gece behemehal keşidesi esbabının istikmaliyle buraya da yarın sabaha kadar malumat itasını ehemmiyetle rica ederiz. 4 Mart 1336. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına Mustafa Kemal."³¹

Mustafa Kemal Paşa, Damat Ferid Paşa veya onunla aynı düşüncelere sahip olan herhangi bir kişinin yeni hükûmeti kurmaması için İstanbul'u telgraf yağmuruna tutma fikrini benimsemişti.³² Aslında böyle bir girişim, daha önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de uyguladığı bir yöntemdi. Benzer teşebbüs, gerek İkinci Meşrutiyet'in ilanında gerekse 31 Mart Hadisesi'nde İttihat ve Terakki tarafından uygulanmıştı. Mustafa Kemal Paşa da aynı yöntemi daha önce Ali Galip komplosu nedeni ile Damat Ferid'e uygulamış³³ ve bu şekilde hükûmetten çekilmesine neden olmuştu. Şimdi aynı yöntem tekrar uygulanmak sureti ile sonuç alınmak istenmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda 4 Mart gecesi, sarayda, Meclis-i Mebusan'da ve basında olağanüstü bir telgraf trafiği yaşanmaya başlandı.³⁴ İstanbul'u yoğun bir şekilde meşgul eden bu protesto telgrafları, Damat Ferid Paşa ya da Tevfik Paşa'nın olası sadaretlerinin önüne geçerek, Salih Paşa'nın sadarete getirilmesini sağladı. Nitekim padişah, 5 Mart günü kendisini ziyarete gelen Celaleddin Arif Bey'e, bu telgrafların etkisi ile olsa gerek, "Millet ile bizim aramızda daimî surette bir uyum vardır." diyerek kendilerinin de "Yalnız bir padişah değil, Osmanlı halkının bir ferdi olduğunu" ifade etmiştir.³⁵

Bu süreçte Sultan Vahdeddin, daha önce huzuruna kabul etmediği meclis üyelerini misafir ediyor ve oldukça nazik sohbetle bulunuyordu. Saraya Anadolu'nun her tarafından gelen telgraflar, padişahta "Ali Rıza Paşa çizgisinde bir hükûmetin zorunlu olduğu" düşüncesine yol açıyordu. Anadolu, dört koldan telgrafhaneleri meşgul ederken, kumandanlar da bu duruma duyarsız kalmıyorlardı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın kolordulara bilgi vermesi üzerine ³⁶ kolordu kumandanları da "Millî istekleri sağlamayacak bir kabine reisine taraftar olmayacaklarını" İstanbul'a gönderdikleri telgraf ve şifreler ile duyurdular.³⁷

³¹ Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, II, V.No: 641.

³² TİTE A. 20 / 40.

³³ Akşin, İstanbul Hükûmetleri, II, s.378.

³⁴ İleri Gazetesi'nde İstanbul'a gelen telgraflarla ilgili olarak şöyle bir haber yayınlandı, "Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifasının Anadolu'da büyük te'sir uyandırdığı bildirilmektedir. İstifayı öğrenen vilâyetlerden Saray'a, Meclis-i Millî'ye ve Matbuata birçok telgraflar gelmektedir. Bu telgraflarda, Meclis-i Millî'nin itimâdına mazhar olmuş Kabine'nin, tahammül edilemeyecek bazı siyasî baskılar neticesinde istifaya mecbur edildiğini, teşkil edilecek Kabine'nin Âmâl-i Millî'ye ters düşmeyecek şekilde kurulması temenni edilmektedir". Bkz. İleri, 6 Mart 1336, No:777.

³⁵ Arif Bey, Padişah'ın bu sözlerini 6 Mart'ta Meclis'e bildirmiştir. Bkz. MMZC, 1336, s.351.

³⁶ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), S.18, V. No:455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462.

³⁷ HTVD, S.18, V. No:463, 464, 465.

Muhelif yazar Refi Cevad, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Anadolu'dan gönderilen telgraflara oldukça kızdı. Çünkü bu telgraflar, Damat Ferid Paşa'nın sadarete gelmesinin önünde önemli bir engeldi. Refi Cevad, *Alemdar*'daki 7 Mart tarihli yazısında, kızgınlığını dışa vuran şu ifadeleri kullanmıştı: "Ya Mustafa Kemal Paşa yahut Ferid Paşa, ikisinden biri iktidara gelmeli. Mustafa Kemal Paşa, her zaman yaptığı gibi, perde arkasında saklanıp devlete telgrafla müdahale edeceğine fiilen kabine kurmalı. Olur, a, Kuvâ-yı Milliye'nin sayesinde az mı diyar fethettik, memleket sülman oldu."³⁸

10 Mart tarihli İngiliz raporuna göre ise, Anadolu'dan gönderilen telgrafların bağımsız talepleri ifade etmediği vurgulanmaktaydı. Raporda ayrıca, İstanbul'a gelen bu protesto telgraflarının genel talimat üzerine yazıldıklarını, buna emare olarak da telgraflardaki ifadelerin birbirine benzerliği gösterilmekte idi.³⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın genelgesini öğrenen Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı tarafından 4 Mart gecesi, Meclis-i Mebusan yoğun bir telgraf bombardımanına tutulmuştu.⁴⁰ Meclis-i Mebusan'ın 6 Mart 1920 Cumartesi tarihli 19. birleşiminde Meclis-i Mebusan Başkanı Celaleddin Arif Bey, meclise gelen telgrafların ortak noktasının; "İstifa eden Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin yerine gelecek kabinenin milletin hukukunu muhafaza ve âmâlini bihakkin tatmin eyleyecek ve her türlü tesirat-ı dâhiliye ve hariciyeden mücerret olarak milletin fedakârlığı ile mütenasip icraatta bulunabilecek zevattan teşkil edilmesini ve bunun dışında re'sikâra gelecek ve meclisin itimadına mazhar olamayacak bir kabinenin teşekkülü hadisat-ı elimeye meydan vereceği" olduğunu vurgulamıştı. Ayrıca gelen telgrafların Müdafaa-i Hukuk imzası taşıdığını, çok şiddetli ifadeler içerdiğini ve hâlen de gelmekte olduğunu mebuslara duyurmuştu.⁴¹

Trabzon mebusu Eşref Bey, bu telgrafların okunmasını, "eğer bu mümkün değilse" zabıtlara geçilmesini teklif etti. Eşref Bey'in bu teklifi mebuslar tarafından kabul edildi.⁴² Meclis-i Mebusan'a gelen bu telgraflar ayrıca Takvim-i Vekâyi'de de yayınlandı.⁴³

Meclis-i Mebusan'a 4-9 Mart 1920 tarihleri arasında gelen protesto telgrafi sayısı, Güney Marmara bölgesinden yirmi telgraf ve Mustafa Kemal Paşa'nın iki telgrafi ile birlikte toplam 215 adet idi.⁴⁴ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına, millet vicdanına riayet edilmesini isteyen Mustafa Kemal Paşa'nın bu konudaki ikinci telgrafi şu şekildeydi: "İtilâf Devletleri'nin muhîl-i istiklal ve haysiyet tecavüzatına ve mütareke ahkâmı hilâfındaki müdahelat ve harekâtına daha ziyade tâb-âver-i metanet olamayan kabinenin istifası ile yeniden Devlet-i Aliyyeleri'nde bir buhran-ı vükelâ zuhur etmesi

³⁸ *Alemdar*, 7 Mart 1336, No:446.

³⁹ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri*, II, s.378, dn:237. Hüseyin Kâzım Kadri Bey de "Ferid Paşa'nın Hükûmete getirilmemesini, getirilecek olursa bu Hükûmeti tanımayacaklarını bildiren telgrafların Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle yazıldığına aşikâr olduğunu" söylemektedir. Bkz. Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*, s.170.

⁴⁰ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.III, MEB. İstanbul, 1991, s.37.

⁴¹ *MMZC*, 1336, s.251-252.

⁴² *MMZC*, 1336, s.252.

⁴³ *Takvim-i Vekâyi'*, 1336, No:3921, (Ek:319), s.253-291.

⁴⁴ *MMZC*, 1336, s.253-291.

efkâr-ı umumiye-i millete derin bir heyecan tevlid etmiştir. Makam-ı Saltanat ve Hilafet-i Hümâyunları etrafında tevhid-i fikr ve emel ederek istiklal ve masuniyet-i şahaneleri ve tamamiyet-i Memâlik-i Devlet-i Aliyyeleri için son fedakârlığı göze aldirmiş olan bilumum Tebaa-i Mülûkâneleri düşmanlar tarafından idare edilen bazı nifak ve ihtilâl tertibatından dolayı zaten müteessir ve endişenâk bir halde buhran-ı vükelânın sürat-i mümkinе zevalini ve âmâl-i milliyeyi bihakkın tatmin edebilecek bir Heyet-i Muhtereme-i Vükelânın teşkiline muntazırdır. Meclis-i Millî'nin ekseriyet grubunda tekasüf eden âmâl ve temayülât-ı milliyenin taraf-ı şahanelerinden mazhar-ı himaye olacağına bütün tebaa-i hümâyunları gibi heyetimiz de emindir. Ancak dahilî ve haricî bin türlü ihtirasatın galeyânı ve sükun ve selameti tehdit altında bulunan memleketimizin vicdan-ı milliyi temin edemeyecek hiçbir kabine reisine hiçbir dakika tahammül edemeyeceğini ve maazallah böyle bir hal vukuu Devlet-i Osmaniye tarihinde mesbuk olmayan hadisât-ı elimeye bais olacağını atabe-i seniyye-i hazret-i şehriyârilerine arz etmeyi vazife-i hamiyet telakki ederiz. Ol bâbda ve kâtibe-i ahvalde. 4 Mart 1336. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına Mustafa Kemal."⁴⁵

4. Hükûmetin İstifası Üzerine Güney Marmara Bölgesinden Gönderilen Telgraflar

Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin istifasının ardından herkesin üzerinde durduğu konu iktidara kimin geleceği idi. İngilizlerin ve destekçilerinin Damat Ferid Paşa'yı hükûmetin başına getirebileceği görüşü, Anadolu'da büyük bir infiale karşılandı ve Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda Anadolu'nun dört bir tarafından saray, Meclis-i Mebusan ve basın telgraf yağmuruna tutuldu. Amaç, kurulacak yeni hükûmetin başına Damat Ferid Paşa veya Tefvik Paşa'nın getirilmesini engellemekti.

Mustafa Kemal Paşa'nın yapmış olduğu çağrıya olumlu cevap veren Güney Marmara bölgesi vilayetleri ve kazalarından da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri öncülüğünde protesto telgrafları kaleme alınarak bu telgraflar saraya, Meclis-i Mebusan'a ve basına gönderildi. Gönderilen telgraflar amacına ulaştı ve Damat Ferid Paşa'nın saray tarafından hükûmetin başına getirilmesi düşüncesi, Türk milletinin gayet demokratik bir şekilde bu konudaki duyarlılığını, en yetkisiz organdan en yetkili organa kadar duyurması ile önlenmiş oldu.

Güney Marmara bölgesinden gönderilen telgraflar genel olarak şu konuları içine alan duygu ve istekleri içermekte idi:

1. Ali Rıza Paşa Hükûmeti, Türk milletinin ve meclisin güvenini almış millî hislere tercüman olan bir hükûmetti.
2. Bu hükûmet kendisine muhalif olanların ve İtilaf devletlerinin baskıları sonunda istifa etmiştir.

⁴⁵ MMZC, 1336, s.253.

3. Türk milleti, mütarekenin imzalandığı günden bu yana kendi aleyhine çevrilen entrikaların farkındadır.
4. Oluşturulacak yeni kabinenin yabancılara hizmet edecek, Müslümanları haklarından mahrum bırakacak, bağımsızlıklarına darbe vuracak kişilerden meydana gelmesi için vatan duygusundan yoksun bir fesat komitesi çalışmaktadır.
5. Millet mutlakiyet ve müdahaleyi istememektedir. Bu nedenle ya bağımsız yaşayacaktır ya da şerefiyle ölmeyi göze almıştır.
6. Daha önceki deneyimi de göz önünde bulundurularak Millî Mücadele ve Anadolu'ya bakışından dolayı kesinlikle Damat Ferid Paşa veya aynı fikirde olan başka birisi sadarete getirilmemelidir.
7. Milletvekilleri de üzerlerine düşen görevi yerine getirmeli ve vatan düşmanlarının iktidara gelmesini engellemelidir.
8. Damat Ferid Paşa, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin müsebbibidir ve bu durum milletimiz tarafından kesinlikle kabul edilmemektedir.
9. Ferid Paşa, siyasi ihtirasları yüzünden memleketi felakete sürüklemiş, ülkenin menfaatine çalışan herkesi İttihatçılık ile suçlayarak milletin arasına tefrika sokmuştur.
10. Millî duyarlılığa saygılı ve buna uygun birisi iktidara getirilmediği takdirde bu duruma kesinlikle boyun eğilmeyecektir.
11. Millet geleceği, yabancılarla iş birliği halinde olan kişilere teslim edilirse İzmir'in işgalinden ders çıkaran millet, ortaya çıkacak daha müessif olaylardan mesul tutulmamalıdır.

Telgraflar bu hisleri yansıtırken ve sadece kurulacak yeni kabineye dair dilek ve temenniler dile getirilirken 5 Mart 1920'de Yenişehir'den gönderilen telgrafta, padişahın istifa eden Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ni devam ettirmesi istenmektedir. Telgraflar arasındaki en çarpıcı ifadelerden biri de meclisin de tehlike altında olduğunun dile getirilmesi idi. Gerçekten de Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin istifasının ardından çok geçmeden 16 Mart 1920'de meclisle birlikte İstanbul da işgal edildi.

Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin istifası üzerine Güney Marmara bölgesinden gönderilen telgraflar tarih sırasına göre şu şekildedir:

Balya:

“Vükelâ-i milletin mazhar-ı itimadı olan Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin şu an-ı mühimde mecbur-ı istifa olması, memleketimiz üzerinde pek elim tesirler bıraktı. Bunun zımnında, sulh konferansındaki beyanatını Meclis-i Âyan'daki ifâdât-ı müzevveresiyle tekzibe kalkarak pak milletimizi lekelemek isteyen Damat Ferid Paşa ve yârânının meclisi iktidara gelmesi gibi bir maksat mündemiç ise vatani felakete sürüklemekten başka bir suretle tefsiri kabil olmayan bu hâlin milletimizce kabulü gayrimümkün idiğinden, o ve emsalinin re'sikâre getirilmemesi esbabına hasbelvekâle teşebbüsât-ı cedidede bulunulmasını menafi-i umumiye namına istirham eyeriz. 4 Mart 1336. Balya Kazası

Müftüsü Hüseyin Avni, Balya Kazası Türk Namına Belediye Reisi Mehmed Tahir, Eşraftan Mehmed Fuat, Eşraftan Tahir, Eşraftan Mehmed Mustafa, Eşraftan Halil, Eşraftan Süleyman Vehbi, Eşraftan Halim, Eşraftan Hasan Nizamettin."⁴⁶

Mudanya:

"İtilaf devletlerinin şu günlerde istiklal ve haysiyetimize son derece tecavüzleri yüzünden, mücessem-i namus kabinemizin istifaya mecbur edilmesi kemâl-i teessürle işitilmiştir. Beka-yı mevcudiyetimiz için azim fedakârlık eden milletimiz pür heyecan, bu buhranın izalesine muntazırdır. Makam-ı Mualla-yı Hilâfet etrafında bir kalp ve vücut gibi toplanan ve istiklal haysiyeti endişesinden başka bir şey düşünmeyen milletin mukadderatı ecnebilerin lehine hizmet edeceklerle tevdi edildiği takdirde, sahne-i müessife küşad edileceğini arz ile bu gibi bir muameleye meydan kalmamak üzere mukadderatımızın sabık kabine gibi namuslu bir ricalin ellerine tevdiini tazarru ve niyaz eyleriz. 5 Mart 1336. Mudanya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Mümessilleri Namına Cemal."⁴⁷

Gemlik:

"Âmâl-i ecnebiyeyi mürevvic bazı grupların vatan ve millet aleyhinde yaptıkları tesirat neticesi kabinenin istifasını istihbar eyledik. İstiklal ve haysiyet endişesinden başka bir şeyi düşünmeyen milletin mukadderatı ecnebi müzaheretle iş gören ellere tevdi edilirse İzmir fecayini bir ders-i intibah addeyleyen millet, tarihin kaydetmediği şekilde husule gelecek vekayi-i müessifeden mesul olamaz. Galeyan-ı milletin bir an evvel teskini zımında âmâl-i milliyeyi mürevvic bir heyet-i vükelânın teşkili hususunda bilâ-ifâte-i zaman her türlü teşebbüsata tevessül buyurulması maruzdur. 5 Mart 1336. Gemlik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Rüstem, Aza Ziya, Aza Mehmed, Aza Cahid."⁴⁸

Karacabey:

"Mütarekeden beri hukuk ve mevcudiyet-i milliyemizi ihlâl eden tecavüzatın son günlerde ziyade iştihat etmesi yüzünden kabinenin mecbur-ı istifa olduğunu teessürle haber aldık. Makam-ı mualla-yı hilâfet ve saltanat etrafında toplanmış ve beka-yı mevcudiyet ve müdafaa-i hukuk ve haysiyet uğrunda feda-yı cana kat'iyen ahdetmiş olan milletimiz bu buhranın izalesine heyecanla muntazırdır. Bu an-ı katide âmâl ve istiklâl-i millimizi müdafaa edebilecek bir heyet-i vükelânın teşkili emrinde müzaheret-i umumiyeden emin olarak teşebbüsat-ı lâzimeye tevessül ve neticenin iş'ar buyurulmasını istirham eyleriz. 5 Mart 1336. Karacabey Belediye Reisi İbrahim, Müfti-i Belde Abdullah Sıdkı, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Heyeti Reisi Mehmed Fikri."⁴⁹

⁴⁶ MMZC, 1336, s.280

⁴⁷ MMZC, 1336, s.256.

⁴⁸ MMZC, 1336, s.257.

⁴⁹ MMZC, 1336, s.270-271.

Orhangazi:

“Kabinenin mecbur-ı istifa olduğunu kemal-i esefle işittik. Âmâl-i milliyeye ve menafi-i vataniyeye hâdim bir kabine teşekkül etmeyip de tesirat-ı ecnebiye altında hareket etmekle maruf ellere tevdi-i hükûmet edildiği takdirde hâsıl olacak netâyic-i müellimeyi nazar-ı dikkate alarak ona göre teşebbüsât-ı ciddiyede bulunulmasını ve şu suretle hâsıl olan galeyanın teskin ve izalesine çalışılmasını niyaz ederiz. 5 Mart 1336. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Namına Bahaeddin.”⁵⁰

Yenişehir:

“Mütarekeden beri her gün birer suretle mevcudiyetimizi ve istiklal ve şeref-i millîmizi rahnedâr eden İtilaf devletlerinin ve son günlerde de müdahelat ve tazyikattan meşru olan kabinemizin mecbur-ı istifa olduklarını kemal-i yeis ve teessürle istihbar ettik. Beka-yı mevcudiyetimiz için azami fedakârlıklar ihtiyar eden ve masuniyet-i vatan ve millet uğrunda fed-yı canı katiyen ahd ü misak eyleyen milletimiz görülmemiş bir heyecan içinde ve buhranın izalesine kemal-i tehâlükle muntazırdır. Makam-ı muallâ-yı hilafetpenahileri ve saltanat-ı seniyyeleri etrafında, yalnız bir kalp ve bir vücut gibi toplanan ve istiklal ve haysiyet endişesinden başka bir şey düşünmeyen milletin mukadderatı tesirat-ı ecnebiye altında iş görmekle maruf ellere tevdi edildiği takdirde, tarihin kaydetmediği vekayi-i hûnine bir sahne-i müessife küşad edileceği bedihiyatına binaen, hâsıl olacak heyecan ve galeyanın bir an evvel teskini zımında, âmâl ve temayülât-ı milliyeyi bihakkın müdafaa eden ve Meclis-i Millîmizin mazhar-ı emn ü itimad-ı fevkaladesi olup bil-ıztırar istifaya mecbur kalan meşru kabinemizin kemakân ibkasıyla memalik-i şahanelerini zuhuru muhakkak olan ahval ve vekayi-i müessifeden sıyanet buyurulması istirhamını pür-galeyan Yenişehir kazasının otuz beş bin nüfusu namına mübarek südde-i seniyye-i hilafetpenahilerine ref ve arza mücaseret kılınmıştır. Ol babda emir ve ferman padişahımız efendimiz hazretlerindir. 5 Mart 1336. Belediye Reisi Sülale-i Geylaniden Boşpost Dergâhı Postnişini Es-Seyyid Muhammed Yasin, Yenişehir Kazası Müftüsü Haydar Hüsnü, Müdafaa-i Milliye-i Hukuk Cemiyeti Reisi Tefvik.”⁵¹

Balıkesir:

“Vatan-ı mukaddesimizin istiklal ve vahdetini tahlis etmek emel-i vatanperverânesiyle ileriden beri birçok fedakârlıklar ibraz eden milletimiz, mesai-i mütemediyasının netayic-i meşkûresine intizar ederken bir takım âmâl ve mukabele-i melunâneye hâdim ve vasıta olan bazı menfaatperestânın ettikleri tertibat-ı hainâne efkâr-ı umumiye-i milliyemizde muhik bir galeyan ve şedit bir gayz u nefret meydana getirmektir. Zalim bir düşmanın istila-yı vahşiyanesi karşısında yurtlarını, namuslarını tahlise uğraşan milletimiz, arkasında bir muhit-i zevk ve sefahatte birçok caniyane tertibatın ifasına artık tahammül edemez. Ruh-ı milletten doğan Kuvâ-yı Milliyemiz irâdat ve âmâl-i milliyeyi daima hâkim ve âmîl kılmayı bir esas-ı mücadele kabul ederek ileriden beri ibraz ettiği fedakârlıklarında hep bu gâye-i mukaddeseyi istihdaf etmiş ve bu suretle millî

⁵⁰ MMZC, 1336, s.266.

⁵¹ MMZC, 1336, s.267.

ümitlerimiz için son bir penah olan Meclis-i Millîmizin içtimana muvaffakiyet hâsıl olmuştur. Halbuki mukadderat-ı vataniyemizin tedbirine millet tarafından tevkil edilen Meclis-i Millîmizin daha dün itimadına mazhar olan Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifaya muztar bırakılması umum milleti duçâr-ı hayret ve endişe eylemiştir. Efkâr-ı umumiyemiz, aylarca sada-yı milleti boğan, bir hufre-i inkiraza sürüklemeye çalışan Ferid Paşa ve emsali gibilerinin tekrar re'sikâra gelmesine katiyen tahammül etmeyecektir. Böyle bir hal vukuunda milletimiz artık mevcudiyet ve namusunun uğrunda bizzat âmîl-i mukadderatı olmak mecburiyetinde kalacak ve husule gelecek netayic-i müessifenin mesuliyetleri müsebbiplerine râci olacaktır. Binaenaleyh Meclis-i Millîmizin itimadına mazhar ve âmâl-i milliyeyi temine kadir bir hükûmetin mevki-i iktidara gelmesi uğrunda muhterem Meclis-i Millîmizin büyük bir sa'y-ı vatanpervârane ibraz buyurmasını ehemmiyetle temenni eder ve İzmir Şimal Mıntıkası Kuvâ-yı Milliyesinin mümesilleri sıfatıyla Meclis-i Millîmize bütün mevcudiyetimizle zahir olacağımızı ve bu hususta zât-ı hazret-i padişahiye de arz-ı istirham edildiğini iblağ eyleriz muhterem efendim. 5 Mart 1336. Heyet-i Merkeziye Âzâları Vasıf, Osman Nuri, Vehbi, Ahmed, Mehmed, Hazım, Mehmed, Ali Rıza, Halil, Hakkı, Mustafa."⁵²

Burhaniye:

"Meclis-i Millîmizin henüz itimadına mazhar olan Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifa ettiği kemâl-i teessürle istihbar edilmiştir. Sebebini dâhilî ve haricî tazyiklerin tesirinde aramak zaruretindeyiz. Milletın mukadderatına kâbus gibi musallat olup memleketimizin lâ-yünfekk bir kısmı olan sevgili İzmir'imizin Yunanların işgal esbabını ihzar ve kardeşlerimizin namus ve pak iffetini çâk ve birçok evlâd-ı vatanın kanını döktürmekle şöhret-şiar olan Damat Ferid Paşa ile kabinesine iktiran etmiş olanlardan veya bu hilkatte bulunanlardan teşkil edilecek her hangi bir kabineye mutavaat etmeyeceğimizi katiyen arz eder ve mebusân-ı muhteremenin müzaharet-i milliyeye istinaden bu istifa karşısında milletin mukadderatını layığı veçhile müdrîk ve idare edecek bir kabinenin teşkilinde muvaffakiyetlerini dirayet ve azm-i metinânesinden bekleriz, efendim. 6 Mart 1336. Burhaniye Belediye Reisi Saib, Müftü Mustafa, Müdafaa-i Hukuk Reisi Şükrü, Müdafaa-i Hukuk Menzil Müfettişi Mehmed Feyzi."⁵³

Bandırma:

"Hukuk-ı düvel ve mütareke ahkâmına mugayir oyarak düvel-i mütelife mümessillerinin tazyiki ile kabinemizin istifası haberi beyne'l-ahali fevkalade galeyan ve heyecanı müstelzim olmuştur. Ecnebi âmâline hadim olacak ve İslamları birçok hukukundan mahrum edecek, velhâsıl şeref-i istiklallerine darbe vuracak bir kabinenin teşkiline vatan hissinden mahrum ve menafi-i hasislerine mağlup bir fesat komitesi tarafından çalışıldığı istihbar edildi. Bu halin vahametini müdrîk olan halkımız her türlü fedakârlığı göze aldığından vicdan-ı millîyi tatmin edecek bir kabinenin teşkiline sarf-ı mezid-i gayret edilmesi istirham olunur. Bandırma Ahalisi Namına Belediye Reisi Rıza."⁵⁴

⁵² MMZC, 1336, s.275.

⁵³ MMZC, 1336, s.280.

⁵⁴ MMZC, 1336, s.261.

Yalova:

“İtilaf devletlerinin muhill-i istiklal ve haysiyet tecavüzâtına ve mütareke ahkâmı hilafındaki müdahelat ve harekâta daha ziyade tahammül edemeyen kabinenin istifası Yalova ahalisince derin bir heyecan ve teessürata bais olmuştur. Makam-ı Saltanat ve Hilafet-i İslamiye etrafında tevhid-i fikir ve âmâl ederek istiklal ve masuniyet-i şahane ve tamamîyet-i Memalik-i Devlet-i Aliyye için son fedakârlığı göze aldirmiş olan millet, Ferid Paşa ve rüfekası gibi tebaa-i Osmaniye arasında bazı nifak ve ihtilal tertibatından hâlî kalmayan bir kabine reisine hiçbir zaman tahammül ve kabul edemeyeceğini ve maazallah böyle bir kabinenin teşkili tarihinde mesbuk olmayan hadisat ve fecayi-i elimeye bais olacağını, bugün daire-i hükûmet önündeki içtimamız neticesinde atabe-i seniyye-i mülûkâneye telgrafla arz eyledik. Muhterem milletvekillerimizin dahi buhrân-ı vükelânın sürat-i mümkinine ile zevaline ve âmâl-i milliyeyi temin edecek bir heyet-i muhtereme-i vükelânın teşkiline sarf-ı mesai eylemesini temenni ile galeyan-ı millî ve heyecan-ı umumiyi teskin edecek tebşirat-ı celilenize büyük bir sabırsızlıkla muntazır bulunduğumuzu arz eyleriz. Ol babda emr ü ferman. Hamdi, Hüseyin, Abdullah, Ahmed, İbrahim, Eşraf ve Ahali Nâmına Müftü Hasan Yakup, Refet, İslâm Çavuş, İzzet, Hüseyin, Hüsnü, Osman, Osman İbrahim, İsmet, Cevdet, Hakkı, İsmail, Hacı Ali, Mehmed Ali, Aziz, Bekir Ebubekir, Muharrem, Hamid, Raşid, Ali, Kadir Pehlivan, Zülfikâr, Mustafa Usta.”⁵⁵

Gönen:

“Âmâl-i milliyeyi terviç ve milletimizi temsil eden Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin, haricî düşmanlar tarafından idare edilen muhalif fırkaların ve dolayısı ile İtilaf devletlerinin tazyikatı neticesinde sükût eden millî kabineyi istihlaf edecek Ferid Paşa veya emsalinin milletimizi ve be-tahsis âmâl-i milliyemizi tatmin edemeyeceği, mevki-i iktidarda gösterdikleri acı tecrübelerden ve muvacehe-i millette bıraktıkları izlerden anlaşılmiştir. Binaenaleyh âmâl-i milliyemizi temin edecek herhangi bir kabinenin kemakân mevki-i iktidara getirilmesini ehemmiyetle arzu eyleriz. Bu arzumuz muhalif teşkil edilecek kabine ile milletimizin hiçbir rabıtası olmadığını katiyen arz ve tebliğ eyleriz. Ol babda ve kâtibe-i ahvalde. Bu protestomuz Zât-ı Şahaneye, Meclis-i Mebusan Riyasetine, Matbuat Müdiriyyetine Gönen Telgrafhanesinden keşide edilmiştir. 6 Mart 1336. Gönen Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Şubesi Reisi İsmail.”⁵⁶

Bilecik:

“Milleti temsil ve umur-ı devleti tedvir etmekte bulunan kabinenin haricî tesir ve tazyik altında istifaya mecbur edilmiş ve yerine milleti tatmin ve itimada mazhar olamayan Ferid Paşa veya emsalinden birinin mevki-i iktidara getirileceği kemal-i teessüf ve teessürat-ı azime ile istihbar edilmiş olduğundan, milletin itimadına mazhar olmuş bulunan Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin ibkası, olamadığı takdirde haricî düşmanların âmâlîne zahir olanlardan gayrı, milletin vüsuk ve itimadına lâıyk bir kabine teşkili için teşebbüsât-ı şedide ve lâzımede bulunulması, feverana gelip makine başında beklemekte

⁵⁵ MMZC, 1336, s.262-263.

⁵⁶ MMZC, 1336, s.263.

olan Bilecik ahalsinin galeyanını teskin edecek bir cevap itasını ehemmiyetle istirham eyleriz. Bilecik Müftüsü Mehmed Nuri, Belediye Reisi Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Bilecik Şube Reisi Namına Safvet, Eşraftan Mehmed, Eşraftan Ahmed, Eşraftan Halid, Eşraftan Ali, Eşraftan Ömer Şevki, Eşraftan Ali Rıza, Eşraftan Hayri.”⁵⁷

Yenişehir:

“Mütarekeden beri her gün birer suretle mevcudiyetimiz ve istiklal ve şeref-i millîmizi rahnedar eden İtilaf devletlerinin bu son günlerde de müdahelat ve tazyikatından meşru olan kabinemizin mecbur-ı istifa olduklarını kemâl-i yeis ve teessüfle istihbar ettik. Bekayı mevcudiyetimiz için azami fedakârlıklar ihtiyar eden ve masuniyet-i vatan ve millet uğrunda feda-yı cana katiyen ahd ü misak eyleyen milletimiz, görülmemiş bir heyecan içindedir. Bu buhranın izalesine kemal-i tehalükle muntazırdır. Hilafet ve saltanat etrafında yalnız bir kalp ve bir vücut gibi toplanan ve istiklal ve haysiyet endişesinden başka bir şey düşünmeyen milletin mukadderatı, tesirat-ı ecnebiye altında iş görmekte maruf ellere tevdi edildiği takdirde tarihin kaydetmediği vekayi-i hûnine bir sahne-i müessife küşad edileceği bedihatına binaen, hâsıl olacak heyecan ve galeyanın bir an evvel teskini zımında âmâl ve temayülât-ı milliyeyi bihakkın müdafaa eden ve mümessilimiz olan Meclis-i Ali-i Millînin mazhar-ı emn ü itimad-ı fevkaladeleri olup bu kere bil-ıztırar istifaya mecbur kalan muhterem kabinemizin kemakân ibkasına müvekkilleriniz namına bezl-i mukadderat ve sarf-ı inayet buyurulmasını pür-galeyan olan Yenişehir kazasının otuz beş bin nüfusu namına rica ve istirham eyleriz. 6 Mart 1336. Yenişehir Kazası Müftüsü Hüseyin Hüsnü, Belediye Reisi Sülale-i Geylaniden Boşpost Dergâhı Postnişini Es-Seyyid Muhammed Yasin, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Tevfik.”⁵⁸

İznik:

“Tazyikat-ı hariciye taht-ı tesirinde kabinenin istifaya mecbur olması kazamız efkâr-ı umumiyesinde derin bir yeis ve heyecan uyandırmıştır. İstiklal ve masuniyet-i şahane ve tamamiyet-i Memalik-i Devlet-i Aliyye için son fedakârlığı göze almış İznik ahalsi, Meclis-i Millî'nin ekseriyetine ve âmâl-i millînin tatminini kâfil olamayacak bir kabineye tahammül edemeyeceğinden buhran-ı hazrın arzu-yı millet dairesinde sürat-i halline muntazır ferman. İznik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Namına Mehmed Rüştü.”⁵⁹

Kirmastı:

“Her zamandan ziyade nezaket ve ehemmiyeti derkâr olan şu anda, Heyet-i Vükelâ'nın istifası haberi millet üzerinde tesirat-ı azimeyi mucip olmuştur. İcabat-ı hazıraya göre istiklal ve hukuk-ı millîmizin âmâl ve temenniyat-ı milliyemiz dairesinde muhafazasına

⁵⁷ MMZC, 1336, s.266

⁵⁸ MMZC, 1336, s.266.

⁵⁹ MMZC, 1336, s.267.

saî ve milletin emn ü itimadına mazhar bir hâle tevdi-i umurla buhran-ı vakiin sürat-i izalesine tevessül buyurulmasını umum namına istirham olunur ferman. Belediye Heyetleri Reisi Ahmed, Eşraftan Mehmed, Eşraftan Hasan Tahsin, Tüccardan Hüseyin, Tüccardan Hamdi, Tüccardan Hüseyin, Zürradan Mehmed, Ahaliden İsmail Hakkı, Ahaliden Yusuf, Ahaliden Osman, Ahaliden İsmail Hakkı, Ahaliden Muhammed İsmail Hakkı, Ahaliden Hafız Mustafa, Ahaliden Mehmed.”⁶⁰

Söğüt:

“Düvel-i İtilafiyenin memleketimizin mukadderatı hakkında ifa-yı karar etmek üzere buldukları şu nazik zamanda kabinemizin nâgehan zuhuru istifasını kemal-i teessür ve hayretle istihbar ettik. Meclis-i Millî'nin mazhar-ı itimadı olmayan bir kabinenin re'sikâra geçmesini dâhilen nifak ve şikakı müeddi olacakları katiyen tecviz edemeyeceğimizi arz ile Kanun-ı Esasî'nin ahkâm-ı alisine tevfikân vatanımızın selametini temin edecek bitaraf bir kabinenin teşkilini talep eyleriz. 6 Mart 1336. Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Namına Heyet-i İdare Reisi Abdullah.”⁶¹

Gönen:

“Daha dün taht-ı riyaset-i aliyyelerinde bulunan, Meclis-i Millî'nin itimadına mazhar bulunan Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin bazı tazyikat-ı dâhiliye ve hariciye ile istifaya mecbur kaldığı, yerine de mevki-i iktidarda bulunduğu müddetçe takip ettiği siyaset-i sakime ve muntekimâne dolayısı ile, mülk ve milletin başına bela ve felâket baranı yağdıran Ferid Paşa'nın getirilmek istenildiği sem'-i teessürümüze vasıl olmuş olduğundan Ferid Paşa'nın tekrar makam-ı sadareti ihraz ve işgal etmemesi ve milletin itimat ve teveccühünü kazanmış olan diğer bir zatın mevki-i iktidara is'ad edilmesi vesailinin istikmalini kazamız ahali namına arz eyleriz ferman. 6 Mart 1336. Aza İsmail, Aza Mehmed, Aza Ahmed, Aza İsmail, Aza Ali, Belediye Reisi Hüseyin, Müftü Şevket, Ulemadan Osman, Ulemadan Ali, Aza Ahmed, Eşraftan Tahir, Eşraftan Mehmet, Eşraftan Hasan, Eşraftan Salih, Eşraftan Mehmed, Eşraftan Halil, Eşraftan Hasan, Eşraftan Hüseyin, Eşraftan Salim, Eşraftan Kâzım, Eşraftan Bekir, Eşraftan Hüseyin, Eşraftan Hasan, Eşraftan Mustafa, Eşraftan Mustafa, Eşraftan Halil, Eşraftan Ali, Eşraftan Mehmed.”⁶²

Balıkesir:

“Daha dün Meclis-i Millîmizin itimadına mazhar olan Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifaya muztar kalması efkâr-ı umumiyyemizde şedit bir galeyân husule getirmiştir. İhtirasat ve menafi-i şahsiyeleri uğruna vatan ve milletlerini çiğnettirmekten içtinap etmeyen birtakım taassup-perestanın son günlerde icra ettikleri tahrikat-ı fesadiyeyi milletimiz nefretle takip etmektedir. Mukadderatına hâkim ve âmil olarak yaşamak isteyen milletimiz, Ferid Paşa ve emsali gibi nefret-i umumiyyeye maruz kalan eşhasın re'sikâra gelmesine artık katiyen tahammül edemeyiz. Binaenaleyh bilahare pek müessif netâyicin

⁶⁰ MMZC, 1336, s.270.

⁶¹ MMZC, 1336, s.279.

⁶² MMZC, 1336, s.282.

hudûsuna mahal kalmamak için irade-i milliyemizin mümessili bulunan Meclis-i Muhtereminiz fevkalade bir tecellüt ve gayret-i vatanperverane ibraz buyurmasını istirham eder ve milletimizin bütün mevcudiyet-i maddiye ve maneviyesi ile Meclis-i Millîmize zahir olmaya azmettiğini arz eyleriz efendim. 6 Mart 1336. Belediye Reisi Mehmed Emin, Aza Mehmed Şükrü, Aza Ahmed Talat, Aza Ahmed, Aza Hafız Mehmed, Aza Ahmed Şükrü, Aza Mehmed, Aza Mehmed, Aza Kâmil.”⁶³

Sındırğı:

“Mağduriyetimizin kalb-i nezihinden doğan bir arzu-yı meşru ve ateşin ile mukaddema mevki-i ikbale gelen Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin birtakım tazyikat-ı meçhulenin zir-i tesirinde terk-i mevki eylediği ve makam-ı sadarete liyakat-ı idaresinin nevâkısı hasibi ile vaktiyle milletin başına birçok mesaib tevliid eden Ferid Paşa'nın getirilmek istenildiğini eseflerle istihbar ettik. Düşman süngüleri altında müdafaa-i vatan ve memleket ile meşgul olan milletimin ba'd fevk-ı ser umurunda Ferid Paşa'yı görmek istemez. Çünkü bu acı hakikatin elim darbeleri henüz zail olmamıştır. Arzu-yı umumî-i millînin kabulü ile kalb-i milletin tesrir buyurulmasını ehemmiyetle istirhama mücaseret eyleriz. Ol babda kâtibe-i ahvalde emr ü ferman hazret-i tacdârîlerindedir. 7 Mart 1336. Müfti-i Belde Sadık, Belediye Reisi Mustafa, Eşraftan Şatırzade Sabri, Eşraftan Şatırzade Emin, Eşraftan Hasan, Azade Hüseyin, Eşraftan Kadızade Mustafa, Eşraftan Şatırzade Azmi, Eşraftan Mehmet Binzade Mustafa, Eşraftan Hattatzade Nuri, Eşraftan Balıkesirli İsmet.”⁶⁴

Güney Marmara bölgesinden gönderilen Türk milletinin duygularını ve sitemlerini dile getiren bu telgrafların amacına ulaşması, Anadolu hareketinin ne kadar güçlü olduğunu ve bu gücü bizzat kendi bünyesinden alarak gerektiğinde kuvvetli bir şekilde nasıl kullanabildiğini göstermiş, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu toprakları üzerindeki otoritesini de perçinlemiştir.

5. Sonuç

Ali Rıza Paşa Hükûmeti, mütareke döneminde kendinden önce kurulmuş olan hükûmetlerin aksine İtilaf devletlerine karşı tavizkâr olmayan, onların her isteğini anında yerine getirmeyen ve birçok görüşlerine muhalefet eden, bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Anadolu hareketi ile iyi ilişkiler kurmayı başarabilen ve Kuvâ-yı Milliye'ye mümkün olduğu kadar destek vermeye çalışan bir yapıda idi. İtilaf devletlerinin tüm baskılarına rağmen Mustafa Kemal Paşa'ya itibarının iade edilmesi başta olmak üzere birçok konuyu gündeme getiren Ali Rıza Paşa ve onun kabinesinde yer alan Cemal Paşa ve Salih Paşa gibi kişilerin faaliyetleri Anadolu tarafından takdirle karşılanmış ve itibar görmüştü. Ali Rıza Paşa Hükûmeti, İtilaf devletlerinin yoğun baskısı ve ihlâl edilmeyeceği konusunda söz verilen Milne Hattı'nın Yunan kuvvetleri tarafından geçilerek hattın gerisindeki yerleşim birimlerinin işgal edilmesi üzerine 3 Mart 1920 tarihinde istifa etti.

⁶³ MMZC, 1336, s.283.

⁶⁴ MMZC, 1336, s.287.

Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin istifasının ardından herkesin üzerinde durduğu konu iktidara kimin geleceği idi. İngilizlerin ve onların destekçilerinin Damat Ferid Paşa'yı hükûmetin başına getirebileceği görüşü, Anadolu'da büyük bir infialle karşılandı ve Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda Anadolu'nun dört bir tarafından saray, Meclis-i Mebusan ve basın telgraf yağmuruna tutuldu. Amaç, kurulacak yeni hükûmetin başına Damat Ferid Paşa veya Tevfik Paşa'nın getirilmesini engellemektir.

Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Güney Marmara bölgesi ahalisi de mevcut duruma karşı tepkisini göstermiş, ülkenin bekası için oluşturulacak kabinenin ne kadar önemli olduğu bilinci içerisinde bu konudaki hissiyatını telgraflar aracılığı ile dile getirmiştir.

Meclis-i Mebusan'a gelen ve Türk insanının Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin istifası ve yerine kurulacak kabineye dair duygularını dile getiren bu telgraflar ile hedefe ulaşıldı. İstanbul'u yoğun bir şekilde meşgul eden bu telgraflar; Damat Ferid Paşa ya da Tevfik Paşa'nın muhtemel sadaretlerini önleyerek Salih Paşa'nın bu göreve getirilmesinde önemli bir rol oynadı.

Kaynaklar / References

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Meclis-i Vükelâ Mazbataları (BOA MV.)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (BOA DH.KMS)

Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE A.)

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE A.)

Resmi Kaynaklar

Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi, Devre: 4 (12 Ocak-18 Mart 1336).

Takvim-i Vekayi, 1336, No: 3921.

Sürelî Yayınlar

Alemdar

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

İleri

Peyâm-ı Sabah

Tasvir-i Efkâr

Vakit

Yeni Gün

Telif Eserler

Ahmed İzzet Paşa. *Feryadım II*. İstanbul: Nehir Yay, 1993.

Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele/Mutlakîyet'e Dönüş (1918-1919)*. C. I. İstanbul: İş Bankası Yay., 1998.

Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele/Son Meşrutîyet (1919-1920)*. C. II. İstanbul: İş Bankası Yay., 1998.

Aktepe, Münir. "Atatürk'e Dair Bazı Belgeler". *Belleten*. XXXII/28 (Ekim 1968): 455-460.

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk* (Vesikalar). C. III. İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay. 1973.

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları. C. II. Haz. Mustafa Onar. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1995.

Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri. Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay., 1982.

Belen, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973.

Bıynkloğlu, Tevfik. *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*. C. I. Ankara: İş Bankası Yay., 1959.

- Danişmend, İsmail Hami. *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C. IV. İstanbul: Türkiye Yay., 1955.
- Duran, Tülay. "Son Osmanlı Meclis-i Mebusanında Felah-ı Vatan İttifakı". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. 61 (Ekim 1972): 18-22.
- Goloğlu, Mahmut. *Üçüncü Meşrutiyet 1920*. Ankara: Başnur Matbaası, 1970.
- Göztepe, Tarık Mümtaz. *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*. İstanbul: Sebil Yay., 1969.
- Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvâ-yı Milliye Hatıraları (1919-1920)*. Ankara: TİTE Yay., 1967.
- Hüseyin Kâzım Kadri. *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*. Haz. İsmail Kara. İstanbul: İletişim Yay., 1991.
- İnal, İbnül Emin Mahmut Kemal. *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*. C. IV. İstanbul: Dergâh Yay., 1982.
- İngiliz Belgelerinde Atatürk*. Haz. Bilâl Şimşir. C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1992.
- Küçük, Cevdet. "Ali Rıza Paşa". *İslâm Ansiklopedisi*. C. II. İstanbul: TDV Yay., 1989: 440-441.
- Orbay, Hüseyin Rauf. *Siyasi Hatıralarım*. C. II. İstanbul: Emre Yay., 1993.
- Söylemezoğlu, Galip Kemali. *Başımıza Gelenler (1918-1922)*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. C. III. İstanbul: MEB, 1978.
- Türkgeldi, Ali Fuad. *Görüp İştiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1987.
- Uzer, Tahsin. *Makedonya'da Eşkiyalık Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1979.
- Üç Devirde Bir Adam*. Haz. Cemal Kutay. İstanbul: Tercüman Yay., 1980.
- Vahdeddin, Nevzad. *Yıldız'dan San Remo'ya*. İstanbul: Arma Yay., 1999.
- Yalman, Ahmed Emin. *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*. C. I. Yay. Haz. Erol Şadi Erdinç. İstanbul: Pera Yay., 1997.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr., Salim GÖKÇEN | Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi |
sgokcen[at]erzincan.edu.tr | ORCID: 0000-0001-8051-2783**

Evli ve üç çocuk babası olan Prof. Dr. Salim Gökçen, 1972 yılında Adana'da dünyaya geldi. İlk, orta ve lise öğrenimini Adana'da, yükseköğrenimini ise 1994 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nde tamamladı. 1994-1997 yılları arasında öğretmen olarak görev yapan Gökçen, 1997 yılında Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde Araştırma Görevlisi olarak akademik çalışmalarına başladı. Aynı enstitüde 1999 yılında "Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin İstifası Üzerine Anadolu'da Oluşan Tepkiler" isimli tezi ile yüksek lisans, 2006 yılında da "Türkiye'de Rum-Yunan Tedhiş ve Terör Hareketleri (1919-1923)" isimli tezi ile doktora çalışmasını tamamladı. 2007-2010 yılları arasında Erzincan Üniversitesi Refahiye Meslek Yüksek Okulu İktisadi ve İdari Programlar Bölümünde Yrd. Doç. Dr. olarak görevini sürdürdü. 2010 yılında Doçent unvanını alarak aynı üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü kurucu bölüm başkanlığını yaptı. 2015 yılında profesör unvanını aldı. Hâlen Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında çalışan ve alanında birçok bilimsel kitap ve makale sahibi olan Prof. Dr. Salim Gökçen'in ayrıca Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Terör, Terörizm, Türk-Yunan İlişkileri, Pontus, Fener-Rum Patrikhanesi, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu Jeopolitiği ile Türk Siyasi Hayatı üzerine birçok bilimsel eseri bulunmaktadır.

**Prof. Dr., Salim GÖKÇEN | Erzincan Binali Yıldırım University |
sgokcen[at]erzincan.edu.tr | ORCID: 0000-0001-8051-2783**

Prof. Dr. Salim GOKCEN, who was born in Adana in 1972, is married and has three children. He completed his primary, secondary and high school education in Adana, and his higher education in Ataturk University, Kazim Karabekir Faculty of Education, History Teaching Department in 1994. GOKCEN, who worked as a principal authorized teacher in Rize Province Pazar District, 100. Yıl Kaynaklı Primary School between 1994-1997, started his academic studies as a Research Assistant at Ataturk University, Institute of Ataturk's Principles and Revolution History in 1997. He completed his master degree thesis named "Reactions in Anatolia on the Occupation of Bozdag and the Resignation of Ali Riza Pasha Government" in 1999 and doctorate in 2006 with the thesis named "Rum-Greek Terror and Terrorism Movements in Türkiye (1919-1923)" in the same Institute. GOKCEN, who worked as Assistant Professor at Erzincan University, Refahiye Vocational School, Department of Economics and Administrative Programs between 2007-2010, became the founding Head of the History Department of the Faculty of Arts and Science of the same University after receiving the title of Associate Professor in 2010. GOKCEN, who received the title of Professor in 2015, still works at the Department of History of the Faculty of Arts and Sciences at Erzincan Binali Yildirim University. Working in the field of History of the Republic of Türkiye and having many scientific books and articles in his field, Prof. Dr. Salim GOKCEN also has many scientific works on International Relations, International Terror/Terrorism, Turkish-Greek Relations, Pontus, Fener-Greek Patriarchate, Balkans, Caucasus and Middle East Geopolitics and Turkish Political Life.

